

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ТОЛІНГОВИМИ ОПЕРАЦІЯМИ

©2018 МЕЛЬНИК О. Г., АДАМІВ М. Є., КОЦЬ І. І.

УДК 658.272:005.936.41

Мельник О. Г., Адамів М. Є., Коць І. І. Теоретичні та прикладні засади управління толінговими операціями

Статтю присвячено ідентифікуванню уніфікованої сутності толінгових операцій у науковому термінологічному апараті; обґрунтуванню концептуальних засад збалансованого управління толінговими операціями; характеристиці сучасного стану і тенденцій розвитку толінгових операцій на вітчизняних підприємствах; виокремленню та аналізуванню факторів впливу на толінгові операції, а також економічному оцінюванню толінгових операцій переробного підприємства. Обґрунтовано концепцію збалансованого управління толінговими операціями, що на паритетних засадах враховує інтереси замовника та виконавця переробних робіт. Ідентифіковано найбільш істотні внутрішні та зовнішні фактори впливу на толінгові операції та інтерпретовано їхній вплив за допомогою розроблених кореляційно-регресійних залежностей. Удосконалено комплексну модель економічної діагностики толінгових операцій переробного підприємства, що дає змогу оцінити ефективність їхнього здійснення оперативним або фундаментальним чином. Перспективою подальших досліджень є розвиток інструментарію мотивування учасників толінгових операцій з метою підвищення вмотивованості працівників до їхньої ефективної реалізації.

Ключові слова: толінгові операції, управління, збалансованість, концепція, фактори, діагностика.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул:** 2. **Бібл.:** 8.

Мельник Ольга Григорівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: olia_melnyk@ukr.net

Адамів Марта Євгенівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: marta_adamiv@i.ua

Коць Ірина Ігорівна – асистент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: irynakots01@gmail.com

УДК 658.272:005.936.41

UDC 658.272:005.936.41

Мельник О. Г., Адамив М. Е., Коць И. И. Теоретические и прикладные основы управления толлинговыми операциями

Статья посвящена идентификации унифицированной сущности толлинговых операций в научном терминологическом аппарате; обоснованию концептуальных основ сбалансированного управления толлинговыми операциями; характеристике современного состояния и тенденций развития толлинговых операций на отечественных предприятиях; выделению и анализу факторов влияния на толлинговые операции, а также экономической оценке толлинговых операций перерабатывающего предприятия. Обоснована концепция сбалансированного управления толлинговыми операциями, на паритетных началах учитывающая интересы заказчика и исполнителя перерабатывающих работ. Идентифицированы наиболее существенные внутренние и внешние факторы влияния на толлинговые операции и интерпретировано их влияние с помощью разработанных корреляционно-регрессионных зависимостей. Усовершенствована комплексная модель экономической диагностики толлинговых операций перерабатывающего предприятия, позволяющая оценить эффективность их осуществления оперативно или фундаментальным образом. Перспективой дальнейших исследований является развитие инструментария мотивации участников толлинговых операций с целью повышения мотивированности работников к их эффективной реализации.

Ключевые слова: толлинговые операции, управление, сбалансированность, концепция, факторы, диагностика.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул:** 2. **Библ.:** 8.

Мельник Ольга Григорьевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой внешнеэкономической и таможенной деятельности, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: olia_melnyk@ukr.net

Адамив Марта Евгеньевна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры внешнеэкономической и таможенной деятельности, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: marta_adamiv@i.ua

Коць Ирина Игоревна – ассистент кафедры внешнеэкономической и таможенной деятельности, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: irynakots01@gmail.com

Melnyk O. H., Adamiv M. Ye., Kots I. I. The Theoretical and Applied Fundamentals of Management of Tolling Operations

The article is concerned with identification of the unified essence of tolling operations in the scientific terminological apparatus; substantiation of conceptual bases of balanced management of tolling operations; characterization of the current status and tendencies of development of tolling operations at domestic enterprises; allocation and analyzing of factors of influence on tolling operations, and also economic assessment of tolling operations of the processing enterprise. The concept of balanced management of tolling operations has been substantiated, on parity basis considering interests of the customer and executor of processing works. The most essential internal and external factors of influence on tolling operations have been identified and their influence has been interpreted by means of the developed correlation-regression dependencies. The complex model of economic diagnostics of tolling operations of processing enterprise has been improved, allowing to assess efficiency of their implementation both operatively and fundamentally. Prospect for further research is development of an instrumentarium of motivation of participants of tolling operations in order to increase motivation of employees to the efficient implementation of these operations.

Keywords: tolling operations, management, balance, concept, factors, diagnostics.

Fig.: 1. **Tbl.:** 1. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 8.

Melnyk Olha H. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Foreign Trade and Customs Operations, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: olia_melnyk@ukr.net

Adamiv Marta Ye. – PhD (Economics), Assistant of the Department of Foreign Economic and Customs Activity, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: marta_adamiv@i.ua

Kots Iryna I. – Assistant of the Department of Foreign Trade and Customs Operations, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: irynakots01@gmail.com

На сучасному етапі розвитку національної економіки України вітчизняні підприємства функціонують у нестабільних малопрогнозованих турбулентних умовах. Незважаючи на кризові умови, багатьом суб'єктам господарювання вдалося зберегти потужний виробничий та кадровий потенціали, котрі залишаються нереалізованими з огляду на гострий дефіцит фінансових ресурсів. Як свідчить вітчизняна практика ведення зовнішньоекономічної діяльності, для багатьох національних товаровиробників вирішення означеної вище проблеми відбулося завдяки налагодженню толінгової діяльності. Адже в межах толінгової співпраці іноземний замовник забезпечує виробничо-господарську діяльність переробного підприємства дефіцитними ресурсами на засадах постачання давальницької сировини, надання прогресивної техніки та технологій, фінансування витрат щодо виготовлення продукції. Окрім вирішення нагальних проблем діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, толінгові операції формують сприятливі виробничі, техніко-технологічні, фінансові, соціально-кадрові, маркетингово-логістичні перспективи для відновлення автономної роботи переробного підприємства. Ефективне використання переваг толінгу для переробних підприємств забезпечується за допомогою грамотного управління, адже кожен із контрагентів толінгової співпраці прагне максимально задовольнити власні потреби, іноді обмежуючи або нехтуючи інтересами партнера, що вимагає застосування збалансованих взаємопогоджених важелів управління у цій сфері.

Результати вивчення літературних джерел за проблемою здійснення операцій з давальницькою сировиною загалом та толінгових операцій зокрема, а також практики функціонування вітчизняних підприємств, що провадять діяльність у сфері постачання та переробки давальницької сировини внутрішніх і зовнішніх замовників, вказують на те, що на сучасному етапі в термінології представників наукової спільноти та підприємницького середовища поширені такі поняття, як «давальницька сировина», «переробка давальницької сировини», «операції з давальницькою сировиною», «толінг», «толінгові операції», що зумовлено активним розвитком цієї сфери на вітчизняних теренах. Водночас, як серед науковців, так і практиків бізнесу, простежується поліпозиційність та аналогізація трактування сутності понять «операції з давальницькою сировиною» та «толінгові операції», що зумовлено насамперед відсутністю задекларованих у вітчизняній нормативно-правовій базі тлумачень толінгу і толінгових операцій. Узагальнення поглядів представників наукової, академічної, законотворчої та підприємницької сфер [1–5] на сутність операцій з давальницькою сировиною та толінгових операцій дає підстави ідентифікувати визначальну відмінність між ними, що полягає виключно у зовнішньоекономічному характері толінгових опе-

рацій, тоді як операції з давальницькою сировиною можуть передбачати співпрацю як між резидентами, так і нерезидентами країни. Такими чином, толінгові операції запропоновано розглядати як комплекс взаємопов'язаних робіт з переробки давальницької сировини (обробки, монтажу, демонтажу, використання, ремонту, модернізації, відновлення тощо) іноземного замовника (толінгера), ввезеної на територію країни виконавця (переробного підприємства), з метою виготовлення для нього готової продукції, яка підлягає подальшому вивезенню у країну замовника на договірних засадах та відповідно до норм чинного національного і міжнародного законодавства.

Результати дослідження практики ведення толінгової діяльності свідчать про виникнення негативних наслідків толінгової взаємодії в окремих сферах функціонування переробного підприємства, що спричинено домінуючою роллю власника давальницької сировини в такій співпраці та, відповідно, нерівномірним урахуванням інтересів замовника та виконавця переробних робіт. Для вирішення означеного завдання розроблено концептуальні засади збалансованого управління толінговими операціями, під яким запропоновано розуміти цілеспрямовану діяльність суб'єктів управління однієї сторони толінгової взаємодії, що передбачає імплементацію технології менеджменту, розроблення методів менеджменту, прийняття управлінських рішень у конкретних ситуаційно-часових умовах реалізації толінгових операцій на засадах збалансованого врахування інтересів суб'єктів управління іншої сторони толінгової взаємодії [6]. Ключова ідея збалансованого управління толінговими операціями ґрунтується на налагодженні взаємовигідної співпраці між замовником і виконавцем переробних робіт на засадах об'єктивно паритетного врахування кожним із партнерів потреб контрагента з метою уникнення суперечностей та конфліктів інтересів взаємодіючих сторін, мінімізації негативних наслідків толінгової співпраці для партнерів, цілеспрямованого вирішення існуючих проблем у діяльності суб'єктів толінгу та забезпечення їх прогресивного розвитку, досягнення довготривалої ефективної взаємодії.

Запропонована концепція збалансованого управління толінговими операціями ґрунтується на взаємодії та взаємозв'язках між базовими елементами цього виду управління, що полягають у такому: враховуючи вплив факторів міжнародного, національного та внутрішньоорганізаційного середовища та керуючись мотивами здійснення толінгових операцій, суб'єкти управління одного із партнерів толінгових відносин взаємодіють із суб'єктами управління контрагента з метою досягнення паритету інтересів обох сторін, а далі на підставі принципів управління толінговими операціями суб'єкти управління кожного учасника толінгової співпраці реалізують управління толін-

говими операціями на своєму підприємстві за класичною послідовністю менеджменту задля одержання позитивних кінцевих результатів – вирішення наявних виробничих, сировинно-матеріальних, техніко-технологічних, соціально-кадрових, маркетингово-логістичних та інших проблем діяльності, забезпечення масштабності розвитку та формування його перспектив тощо.

На сучасному етапі в межах толінгової взаємодії вітчизняні суб'єкти господарювання частіше виконують роль переробного підприємства з огляду на неспроможність самостійно забезпечити потреби виробничо-господарської діяльності. Підтвердженням вищевикладеного є істотне переважаючі обсяги імпорту давальницької сировини над аналогічними обсягами експорту (у 2015 р. обсяг імпорту становив 51686,5 млн грн на противагу аналогічному обсягу експорту – 1467,65 млн грн). Про активний розвиток толінгових операцій у діяльності переробних підприємств України свідчать темпи приросту обсягів імпорту давальницької сировини у 2015 р. порівняно із 2010 р. (107,39%) та питомої ваги імпорту давальницької сировини в загальному обсязі імпорту за аналогічний період (21,15%) [7].

На підставі виконаних досліджень встановлено, що ключовими країнами – партнерами переробних підприємств України у 2015 р. були Німеччина (частка імпорту давальницької сировини в Україну становила

16,26%), Польща (12,86%), Угорщина (12,0%), Китай (7,08%), Італія (6,18%), Гвінея (4,67%), Чехія (3,68%), Гватемала (3,65%), Гайана (2,33%) та Швеція (1,89%). Товарна структура імпорту давальницької сировини вітчизняними переробними підприємствами у 2015 р. була представлена в основному такими товарами згідно з УКТЗЕД, як машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (частка імпорту давальницької сировини складала 38,4%), текстильні матеріали та текстильні вироби (16,5%), полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (12,5%), мінеральні продукти (11,8%), недорогоцінні метали та вироби з них (4,5%), шкури необроблені, шкіра вичищена (3,9%), маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів (3,9%), готові харчові продукти (2,3%), продукція хімічної та пов'язаної із нею галузей промисловості (1,9%) [7].

Вищезазначені тенденції розвитку толінгових операцій здебільшого простежуються і в роботі досліджуваних переробних підприємств Львівської області, котрі впродовж 2012–2016 рр. найбільш активно займалися переробкою давальницької сировини іноземних партнерів (табл. 1). Вибір Львівської області як бази дослідження не є випадковим, а зумовлений її вагомою участю в розвитку толінгових операцій у загальнодержавному аспекті (частка імпорту давальницької сировини у Львівській області у 2015 р. становила близько 17% від загального імпорту давальницької сировини держави) [8].

Таблиця 1

Обсяги імпорту давальницької сировини провідними переробними підприємствами Львівської області у 2016 р.

Товарні групи давальницької сировини	Підприємства	Обсяги імпорту давальницької сировини, тонн	Обсяги імпорту давальницької сировини, млн грн	Частки обсягів імпорту давальницької сировини у вартісному вираженні, % до загального підсумку по товарній групі
1	2	3	4	5
Сировина для виготовлення одягу, білизни та взуття	ДП «Датський текстиль»	4 306,42	308,72	12,0
	ТзОВ «Йоха-Україна»	499,81	285,97	11,1
	ПрАТ «ВАТ Калина»	261,47	206,76	8,0
	ПрАТ «Стрийська швейна фабрика «Стрітекс»	503,42	199,40	7,8
	ДП «Львівтекс» датської компанії «Грін Коттон»	476,61	167,03	6,5
Сировина для виготовлення автомобільних кабелів	ТзОВ «Леоні Ваерінг Системс УА ГмбХ»	9 934,49	2 725,56	49,8
	ТОВ «Електроконтакт Україна»	2 745,36	1 066,14	19,5
	ТОВ «ОДВ-Електрик»	910,41	556,31	10,2
	ТОВ «Фуджікура Аутомотів Україна Львів»	1 285,84	395,32	7,2
	ТОВ «ЦВГ Україна»	1 428,81	389,53	7,1

1	2	3	4	5
Сировина для виготовлення інших товарів	ТзОВ «Бадер Україна»	4 007,48	2 450,76	69,3
	ТзОВ «Райтекс»	793,73	277,62	7,8
	ТОВ «Об'єднана мода України»	1 096,73	105,55	3,0
	ТОВ «Клінгспор»	720,65	67,16	1,9
	ДП «Амбіенте Ферніче Україна»	555,41	65,35	1,8

Джерело: складено на підставі даних звітності досліджуваних підприємств.

Ознайомлення із практикою реалізації толінгових операцій на підприємствах дає змогу стверджувати, що толінгова діяльність значною мірою залежить від впливу широкого спектра факторів внутрішньоорганізаційного, національного та міжнародного середовища, що визначають масштаб, особливості, характеристики та параметри її здійснення. Зокрема, встановлено, що на толінгові операції чинять визначальний вплив такі фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, як: стан і рівень використання виробничих потужностей підприємства, фінансовий стан підприємства, стан сировинно-матеріального забезпечення підприємства, стан і рівень завантаження технологічно-майнової бази підприємства, стан соціально-кадрового забезпечення підприємства, маркетингові позиції підприємства, логістично-територіальні позиції підприємства, галузева приналежність підприємства, етап життєвого циклу підприємства, цілі та завдання підприємства, рівень розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства, стан сировинно-матеріальної бази в державі, особливості нормативно-правового регулювання толінгових операцій у державі, рівень ефективності роботи митних органів у сфері митного оформлення та контролю толінгових операцій, стан відносин з контрагентами, загальноекономічний стан у державі, соціальний стан у державі, військово-політичний стан у державі, рівень міжнародної співпраці держави, географічно-територіальне розташування держави та регіону, стан інфраструктури в державі, стан і рівень розвитку галузі економіки.

Для кількісного оцінювання та прогнозування впливу найбільш визначальних факторів на толінгові операції переробних підприємств було виконано аналізування факторів впливу у толінговій сфері на прикладі переробного підприємства Львівської області ТОВ «Клінгспор», яке займається виготовленням абразивних виробів для німецьких замовників, у результаті чого одержано кореляційно-регресійні залежності індикаторів інтерпретації найбільш вагомих, за переконаннями експертів, внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на результуючий показник виконання толінгових операцій – обсяг експорту

готової продукції, виготовленої ТОВ «Клінгспор» на основі давальницької сировини:

$$y = -0,85 + 0,98x_1 + 0,58x_2 + 0,31x_3, \quad (1)$$

де y – обсяг експорту готової продукції, виготовленої переробним підприємством на основі давальницької сировини, натур. од.; x_1 – коефіцієнт використання виробничих потужностей, частк. од.; x_2 – коефіцієнт якості виробництва, частк. од.; x_3 – рівень компетентності робітників, які виконують переробні роботи, частк. од.

$$y = -2,17 + 1,28z_1 + 0,61z_2 + 1,16z_3, \quad (2)$$

де z_1 – коефіцієнт якості виконання договірних зобов'язань толінгером, частк. од.; z_2 – коефіцієнт якості логістичної інфраструктури регіону переробного підприємства, частк. од.; z_3 – коефіцієнт якості митного забезпечення толінгової сфери в регіоні переробного підприємства, частк. од.

Статистична надійність сформованих кореляційно-регресійних залежностей підтверджена доведеною відсутністю мультиколінеарності між факторними показниками обох моделей, існуванням доволі щільного зв'язку між залежною та незалежними змінними двох моделей на підставі розрахованих значень множинної кореляції та детермінації, які наближаються до 1. Крім того, кожна кореляційно-регресійна залежність була протестована за критерієм Фішера (в обох випадках $F_{розр} > F_{табл}$), що також дало змогу обґрунтувати їхню статистичну адекватність.

На сучасному етапі серед представників наукової та бізнес-спільнот часто панує думка про завуальованість несприятливого впливу толінгових операцій на різні сфери функціонування переробного підприємства привабливими пропозиціями власника давальницької сировини щодо ресурсного забезпечення діяльності виконавця переробних робіт. За переконаннями таких опонентів, негативна дія толінгових операцій для переробного підприємства характеризується існуванням часового лагу між початком переробних робіт і її виявом та насамперед пов'язане з високим рівнем зношення основних засобів, занепадом самостійної виробничо-господарської діяльності тощо. Для підвищення обґрунтованості управлінських рішень у толінговій діяльності розроблено комплексну модель економічної діагностики толін-

гових операцій на підприємстві їхнього виконавця, що пропонує два варіанти проведення діагностичних процедур – в оперативному експрес-режимі або фундаментальним чином (рис. 1).

Вибір характеру оцінювання відбувається з урахуванням встановлених діагностичних цілей у цій сфері, котрі нерозривно пов'язані із початковими мотивами здійснення толінгових операцій на переробно-

му підприємстві. Слід зауважити, що за одержаними результатами проведення експрес-діагностики може бути ухвалено рішення про необхідність реалізації діагностичних процедур фундаментального характеру, котрі забезпечуватимуть отримання комплексної, більш достовірної та обґрунтованої інформаційної бази щодо ефективності здійснення толінгових операцій на переробному підприємстві.

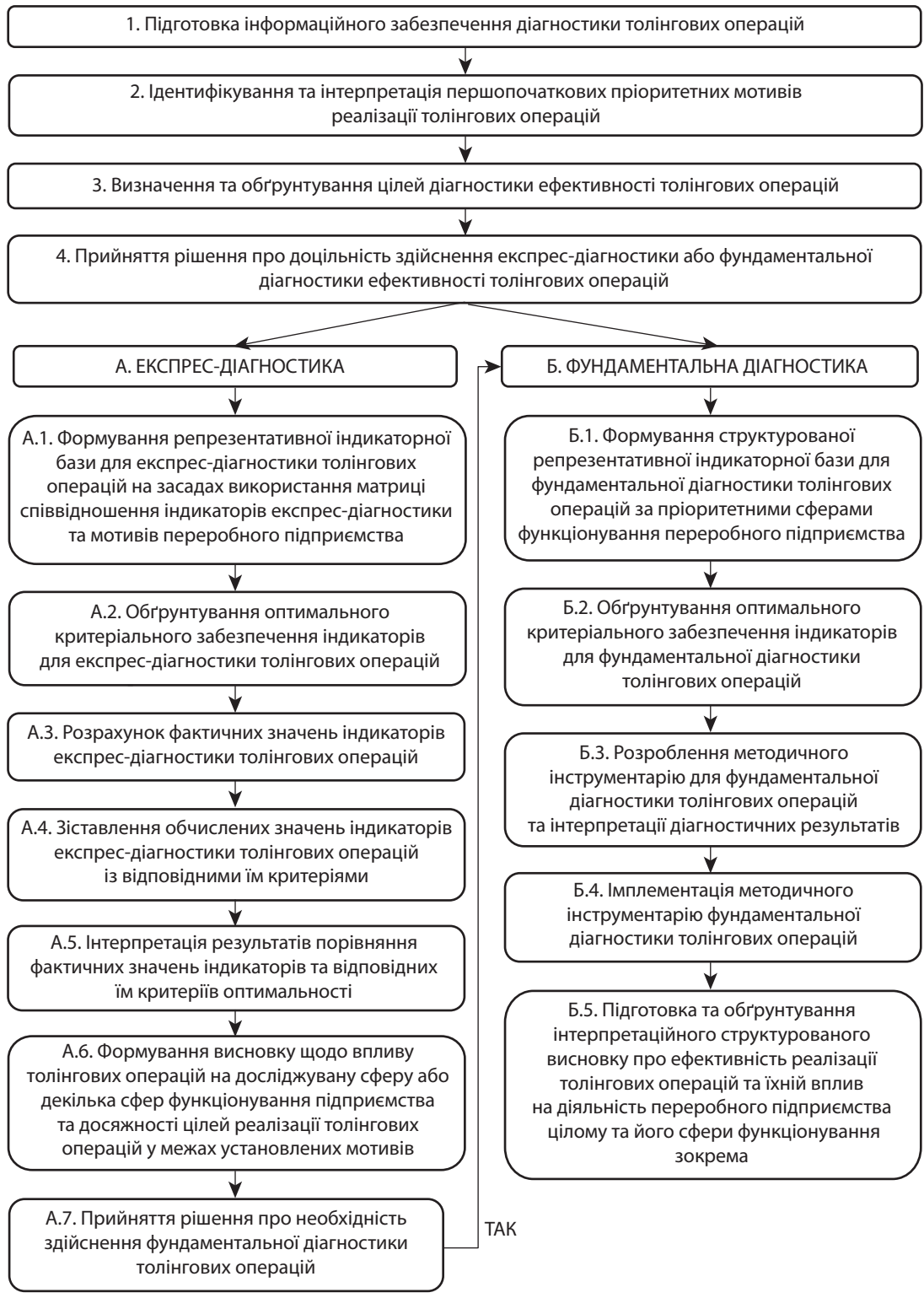

Рис. 1. Комплексна модель економічної діагностики толінгових операцій на переробному підприємстві

ВИСНОВКИ

В умовах існування загрози конфлікту інтересів замовника та виконавця переробних робіт у межах толінгової взаємодії, що спричинюється апріорною нерівноправністю їхніх ролей, розроблено концептуальні засади збалансованого управління толінговими операціями, що дають змогу взаємовигідно погодити та врахувати інтереси як замовника, так і виконавця переробних операцій. На підставі вивчення спеціалізованих теоретико-прикладних матеріалів систематизовано та ґрунтовно доповнено перелік факторів впливу на толінгові операції підприємств за змістовою ознакою. Це значною мірою спрощуватиме процеси пошуку та врахування визначальних факторів впливу на толінгові операції підприємств на засадах запропонованого максимально широкого спектра можливих факторів впливу в толінговій сфері. Прикладний аспект аналізування факторів впливу на толінгові операції переробних підприємств втілюється в результатах анкетного опитування цільової групи експертів та кореляційно-регресійного моделювання. З метою одержання цільової інформаційної бази про ефективність здійснення толінгових операцій на переробному підприємстві загалом або за окремими сферами його функціонування зокрема, а також прийняття рішення про доцільність подальшого здійснення толінгової діяльності вдосконалено комплексну модель економічної діагностики толінгових операцій виконавця переробних робіт. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Батченко Л. В.** Методичний підхід щодо забезпечення ефективної роботи підприємства – суб'єкта ЗЕД в операціях з давальницькою сировиною. *Бізнес Інформ*. 2017. № 1. С. 180–185.
- 2. Батченко Л. В.** Теоретичні та прикладні засади реалізації толінгових операцій на вітчизняних підприємствах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер.: *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2016. № 858. С. 16–21.
- 3. Несторишен І. В., Бережнюк І. Г., Нагорічна О. С.** Європейська практика застосування митної процедури переробки на митній території з використанням давальницької сировини. *Вісник Хмельницького національного університету*. Сер.: *Економічні науки*. 2017. № 2 (2). С. 143–146.
- 4. Несторишен І. В., Бережнюк І. Г.** Митне оформлення толінгових операцій в контексті активізації євроінтеграційних процесів. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 16. С. 199–202. URL: <http://global-national.in.ua/issue-16-2017>
- 5.** Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
- 6.** Процесно-структурований менеджмент: методологія та інструментарій: монографія/О. Є. Кузьмін, І. В. Алексєєв, О. Г. Мельник, Н. Я. Петришин та ін. Львів: Видавництво «Растр-7», 2013. 428 с.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES

Batchenko, L. V. "Metodychnyi pidkhid shchodo zabezpechennia efektyvnoi roboty pidpriemstva – subiekta ZED v operatsiakh z davalnytskoiu syrovynoiu" [Methodical approach for ensuring the effective operation of the enterprise – the subject of foreign economic activity in the operations with the customer-supplied raw materials]. *Biznes Inform*, no. 1 (2017): 180-185.

Batchenko, L. V. "Teoretychni ta prykladni zasady realizatsii tolinhovoykh operatsii na vitchyznianskykh pidpriemstvakh" [Theoretical and applied principles of implementation of tolling operations at domestic enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Ser.: *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 858 (2016): 16-21.

Kuzmin, O. Ye. et al. *Protsesno-strukturovaniy menedzhment: metodolohiia ta instrumentarii* [Process-structured management: methodology and tools]. Lviv: Rastr-7, 2013.

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

Nestoryshen, I. V., and Berezhniuk, I. H. "Mytne oformlennia tolinhovoykh operatsii v konteksti aktyvizatsii ievrointehratsiinykh protsesiv" [Customs clearance of tolling operations in the context of activation of European integration processes]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2017. <http://global-national.in.ua/issue-16-2017>

Nestoryshen, I. V., Berezhniuk, I. H., and Nahorichna, O. S. "Yevropeiska praktyka zastosuvannia mytnoi protsedury pererobky na mytnii terytorii z vykorystanniam davalnytskoi syrovyny" [European practice of the use of customs procedure for processing in the customs territory with the use of tolling raw materials]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. Ser.: *Ekonomichni nauky*, no. 2 (2) (2017): 143-146.

Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Lvivskii oblasti. <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>